

Am ales teatrul.*

Maria Filotti în „Parisiana“ de H. Beçq,
desen de I. Val.

Eram în clasele primare, la Brăila, când am văzut prima piesă de teatru. Venise în turneu trupa actorului Popescu, tatăl lui Achille Popescu, să joace o piesă al cărei titlu evocă întreg parful unei epoci eroice a teatrului nostru: *Păunașul codrilor*. Învăluită în căldura molcomă a sălii, legănată de murmurul ce venea de pe scenă, unde niște inși vorbeau de lucruri ce mi se păreau străine, am adormit pe la jumătatea primului act. Dar m-am trezit brusc atunci când, nu știu de ce, au început să tragă cu pușca pe scenă. Și din clipa aceea, am participat foarte atentă la acțiune. A doua zi, nu-mi mai tăcea gura povestind, foarte impresionată, toate minunățiile pe care le văzusem! N-aș putea afirma, însă, că acest prim contact cu teatrul a fost hotărâtor pentru viitoarea mea „vocațiune“ dramatică, deși părinții m-au dus și mai târziu, deseori, la spectacolele date în orașul nostru de mulți actori mari ai vremii...

După absolvirea cursului primar, în anul 1895, am fost înscrisă la liceu, dar pe vremea aceea nu exista la Brăila un liceu de stat pentru fete, ci numai o instituție particulară, condusă de o asociație de profesori și care purta numele întemeietorilor ei, unul italian și unul grec: Penetis și Zurmali. Materiile predate urmau programul oficial al ministerului, cu un singur adaus: pe lângă limbile franceză și germană, se mai învățau italiana și greaca, probabil ca o obligație morală față de fondatorii donatori ai școlii. Profesorii noștri, aleși dintre cei mai buni de la liceul de băieți „I. C. Massim“ — unde și noi, fetele, dădeam examenele de absolvire la fiecare sfârșit de an — erau foarte severi și își dădeau o deosebită silință de a obține cu noi cele mai bune rezultate, pentru a menține

* Publicăm un fragment din amintirile lăsate în manuscris de regretata Maria Filotti. Fiul rîndurilor, ce se anunțau a fi deosebit de interesante, n-a putut, din păcate, să fie depănat pînă la capăt; totuși restul manuscrisului oferă — din abundență — material documentar și de viață, în stare să deschidă cititorului o imagine bogată asupra unei întinse perioade din strălucita carieră teatrală a artistei.

reputația școlii. Mi-a rămas vie în suflet amintirea directoarei noastre, Elena Lazaroneanu, o femeie de inimă, plină de grijă pentru toate amănuntele, de la studii la gospodărie, de la disciplină la lecturile noastre extrașcolare. Am avut marea bucurie să joc — 40 de ani mai târziu — o piesă a fiului său, scriitorul Ionel Lazaroneanu, pe scena Teatrului „Maria Filotti“...

Eu urmam secția „clasică“ și îmi aduc îndeosebi aminte de profesorii mei de română, de greacă și de latină. Datorită lor, am căpătat și am păstrat toată viața o dragoste adâncă atît pentru literatura noastră, cît și pentru literatura clasică, dragoste care mi-a folosit mult în teatru. Studiile făcute cu ei mi-au îngăduit ca la bacalaureat să ajung să traduc orice text latin la prima vedere.

Ca în orice liceu de fete, puneam și noi în scenă diverse piese de teatru, profesorii noștri socotind, pe drept cuvînt, că aceasta ne va apropia cu mai mult interes de literatura pe care o învățam la cursuri și ne va face să o pătrundem și să o iubim. Am avut astfel ocazia să joc și eu, cu prilejul unei serbări, cam pe la vîrsta de 12 ani, rolul... „Herșcu Boccegiul“... De altfel, eram specialistă în monoloagele lui Alecsandri și în rolurile de travesti. Mai târziu, am progresat. În clasa a IV-a am... pus în scenă piesa lui Haralamb Lecca : *Casta-Diva*, în care jucam de asemenea un rol de băiat, pe Fănică Răducanu. Alegerea piesei a cam necăjit-o pe directoarea noastră, dar, pînă la urmă, m-a felicitat pentru succesul spectacolului. O pedagogă de origine austriacă, pe care o aveam, i-a spus atunci : „C'est un garçon manqué !“...

Avea oarecare dreptate. Eram în acea vreme băiețoasă și zburdalnică nevoie mare și făceam tot felul de pozne și de glume. Îmi aduc aminte că, la o teză, turnasem într-o sticlă cu gîtul lung, un deget de cerneală pe fund și, cum tocul nu ajungea pînă acolo, îl legasem de coadă cu o sfoară, lăsîndu-l astfel să plutească în adîncul sticlei de cîte ori voiam să înmoi penița în cerneală și trăgîndu-l apoi de sfoară afară din sticlă. Intrigată de manevrele mele, profesoara a pornit în cele din urmă de la catedră, ca să vadă ce se întîmplă. Uluită, m-a întrebat : „— Ce-i asta, fetițo ? — Călimara mea, doamnă. — Dar o damigeană nu ai găsit ?“ — m-a întrebat ea, dezarmată de aparenta mea candoare.

În primul an de liceu, încă înainte de a juca în spectacolele de la școală, improvisasem un spectacol personal și ad-hoc. Clasa noastră era la etajul întîii al clădirii și în fața ferestrei își întindea crengile un arțar de toată frumusețea. Joaca mea favorită era ca, în fiecare recreație, să cobor din clasă agățîndu-mă de o cracă mai groasă, care, elastică, se lăsa sub greutatea mea și mă depunea direct în curte, unde toate colegele adunate rîdeau și aplaudau. Iar cum aplauzele stimulează, dădeam fuga înapoi în clasă și repetam operația de cîteva ori, pînă la sfîrșitul recreației. Aș putea spune că a fost primul meu spectacol și primele aplauze ce le-am cules...

Ceva mai apoi, ambițiile mele au crescut și m-am încumetat chiar să învăț... *Avarul*. Dar proiectul acesta nu l-am dus pînă la capăt, nu din altă cauză, ci fiindcă eram prea ocupată cu examenele și absolvirea liceului. Toate acestea nu-mi dăduseră nici o clipă gîndul că aș putea vreodată să fac teatru. Pasiunea mea era literatura și eram hotărîtă să urmez literele și să mă fac profesoară. Cel mult, dacă uneori mîngîiam gîndul de a fi avocat, ceea ce pe acel timp nu era o meserie prea accesibilă femeii. Aceste două tendințe se cristalizaseră în sufletul meu, în hotărîrea de a mă înscrie, după terminarea liceului, la Facultatea de litere și la cea de drept. Iar dacă vara, cînd eram acasă în vacanță, spuneam și familiei toate monoloagele din „repertoriul“ meu și mă amuzam să desfac toate dulapurile cu rochii vechi din tinerețea mamei, răscolind ca să dau peste dantele, umbreluțe și șaluri, cu care mă costumam, drapîndu-le pe mine în fel și chip, cred că era numai o joacă firească a tinereții mele.

Și astfel am ajuns la examenul de bacalaureat, pe care l-am dat tot la comisia instituită la liceul „I. C. Massim“, la secția clasică. Președintele comisiei erau un profesor uni-

versitar venit de la București, Ștefan Sihleanu. În clipa când m-am prezentat la examen, nu știam că președintele îmi era oarecum rudă prin alianță. De aceea, nu am înțeles de ce domnul acela distrat, care stătea la mijlocul estradei, a tresărit auzindu-mi numele și apoi s-a uitat lung la mine, în timp ce îmi susțineam „dizertația”, care constituia pe acea vreme una din probele principale ale examenului de bacalaureat. În adevăr, după ce termina toate probele scrise și orale, candidatul își alegea un subiect dintr-o listă și, după două ore de pregătire, trebuia să susțină în fața comisiei un fel de conferință pe subiectul ales, o „dizertație”. Din lista prezentată, eu alesesem tema „Opera politică și literară a lui Dimitrie Cantemir”. Cred că pe lângă faptul că, după nume — deși nu mă cunoștea — înțelesese că îi sînt rudă, lui Ștefan Sihleanu i-a mai trezit atenția și aplombul cu care țineam să-mi spun părerile. Căci, dorind să caracterizez politica lui Cantemir pînă în momentul alianței cu Petru cel Mare și negăsind un termen mai plastic, îmi aduc aminte că am recurs la proverbiala formulă a celor „doi pepeni într-o mînă”, ceea ce a stîrnit, bineînțeles, surîsul amuzat al onoratei comisii. După terminarea dizertației, Sihleanu mi-a spus: „Foarte bine, domnișoară, foarte bine. Și ce facultate ai de gînd să urmezi?” La care i-am răspuns, hotărîtă: „Literale și dreptul!” Dar el, foarte calm: „De ce nu arta dramatică?” L-am privit mirată: „— Arta dramatică? Nici nu m-am gîndit vreodată. — Ai face bine să te gîndești”. M-am înroșit pînă în vîrfurile urechilor și am crezut că rîde de mine.

Ajunsa acasă, am povestit întîmplarea. Abia atunci am aflat cine era președintele, care socoteam eu că mă „tachinase” cu asemenea sugestie. Părinții mi-au explicat înrudirea noastră. O soră a tatii era măritată la București cu colonelul Lupașcu, veteran al războiului de la 1877. Iar o soră a colonelului Lupașcu era soția lui Ștefan Sihleanu, după cum o altă soră era soția lui Barbu Ștefănescu-Delevrancea. Sora tatii era deci cumnata lui Sihleanu, iar interesul acestuia pentru problemele de teatru nu era chiar așa de neașteptat cît mi se păruse în prima clipă. În adevăr, deși profesor universitar într-o specialitate științifică, Ștefan Sihleanu — „Patan” Sihleanu, cum i se spunea de către prieteni și rude — era un mare cunoscător de teatru și fusese numit, chiar în acel an, 1903, directorul al Teatrului Național și director al conservatorului.

În toamnă, am plecat la București și m-am înscris, așa cum mă hotărîsem, la Facultatea de litere și filozofie și, totodată, la Facultatea de drept. Îmi găsisem locuință și o posibilitate de întreținere la un pension condus de doamna Miller-Verghe, pe str. Primăverii, unde, în schimbul locuinței și mesei, urma să predau elevelor literatura romînă. Și eram foarte mulțumită de felul cum îmi organizasem viața, cînd iată că apare din nou neprevăzutul, tot sub chipul lui Patan Sihleanu...

L-am revăzut într-o zi, cînd m-am dus în vizită la mătușa mea Lupașcu. Era și el acolo și, imediat ce m-a văzut, și-a dus aminte de examenul meu de bacalaureat de la Brăila. Mi-a cerut să-i spun o poezie: am recitat un fragment din „Pygmalion” de Bengescu-Dabija. Cînd am terminat, Sihleanu mi-a spus: „Domnișoară, am remarcat intonațiile dumitale și atunci cînd ți-ai susținut dizertația. Miine, este examen de admitere la conservator. Să vii să dai examen”. Mi s-a părut din nou că rîde de mine. „— Nu pot să viu, domnule Sihleanu! — De ce?” Mi-am regăsit tot curajul ca să-i răspund: „Mai întii, că actele mele sînt depuse la Facultatea de litere și nu mai e timp să mă înscriu, iar pe urmă, fiindcă nu vreau să mă fac actriță...” Sihleanu a zîmbit: „Lasă, de înscris, te înscriu eu din oficiu. Cît privește restul, mai vorbim noi...” Și la plecare, a spus încă o dată: „Să vii neapărat miine la examen!”

A doua zi, mătușa și cu sora mea m-au dus aproape cu sila la Conservator. Pe drum, de abia mă țineam să nu plîng. Cînd am ajuns, am luat însă o hotărîre eroică și, cu tonul unei răzbunări diabolice, le-am spus însoțitoarelor mele: „Lasă, m-ați adus voi aici, dar să vedeți că o să vă fac de rîs!” Neînțelegînd ce vreau să spun, biata mătușa mea mă întrebă: „Ce ți-ai mai pus în cap, drace?” Dar n-a reușit să-mi scoată mai mult din gură.

Sala era plină și examenul începuse. Mătușa și sora mea și-au făcut loc cu mine pînă în față, ca să poată vedea Sihleanu, aflat pe estradă, că am venit. În adevăr, ne-a observat și, după ce s-a terminat examinarea candidatului de pe scenă, a spus tare : „Acum, urmează la examen domnișoara Filotti Maria...”

Și domnișoara Filotti Maria s-a urcat pe scenă, cu inima cît un purice, roșie toată, dar însuflețită de o dirză hotărîre de a răsturna planurile celor care țineau să o facă actriță fără voia ei. Purtam pe atunci părul împletit într-o coadă groasă ce-mi atîrna pe spate și în virful căreia mătușa mea înnodase, pentru acea zi solemnă, o superbă fundă. Și atunci, în loc să încep a declama, cu fața spre comisie, o bucată în versuri de un dramatism bine simțit, m-am întors cu fața spre sală și, însuflețită de curajul desperării, am atacat primele cuvinte ale monologului lui I. A. Bassarabescu, „Sîmburele” :

*Mă recomand : I. Poșescu, împiegat la gară,
Tot e C.F.R. în mine... și ciudat să nu vă pară,
Că pe cînd făceam armata și eram sergent furier,
Visul meu de toată ziua era la drumul de fier...*

Vă închipuiți efectul de ilaritate pe care l-a făcut debutul acestui monolog masculin, spus către sală de o fată cu coada pe spate. Dacă aș fi vrut să realizez o situație umoristică, menită să smulgă aprobarea comisiei, n-aș fi putut inventa ceva mai bun decît această prezentare, de care eu eram sigură că va face să se înceie în ridicol încercarea de a mă dedica Thaliei. Bineînțeles că am fost admisă în conservator, ba chiar cu felicitări ce mi se părea o ironie, iar Marioara Ventura, care era în sală, m-a sărutat pe amîndoi obrajii cînd am coborît de pe estradă, biruitoare și... furioasă.

Și așa s-a făcut că, pe lingă calitatea mea, de mult hotărîtă, de studentă în litere și drept, m-am trezit și studentă la conservator. În sinea mea, consideram însă aceasta ca un fel de întîmplare, un provizorat... Nu-mi închipuiam atunci că acest provizorat avea să dureze mai bine de cincizeci de ani...

Anii de conservator

Pe vremea aceea, erau la conservator doi profesori : Aristizza Romanescu, pentru fete, și Constantin Nottara, pentru băieți. Ca elevă a Aristizzei Romanescu eram, de fapt, și eleva lui Nottara. Căci trebuia să urmăam amîndouă clasele, băieții dînd replici fetelor, și invers.

În primele luni, voiam să joc tot roluri de băieți, travestiuri, cum făceam la școală. Și mă miram foarte mult că asta o necăjea pe profesoara mea care, văzînd că deseori lipseam de la conservator ca să mă duc la cursurile de la universitate, era disperată de „neseriozitatea” mea.

Într-o zi, spre sfîrșitul anului întîii, neuitata Aristizza Romanescu mă oprește la ieșirea de la curs și mă roagă să o întovărășesc pînă acasă, ca să o ajut să-și ducă geanta. cînd am ajuns, m-a poftit înăuntru și, pe cînd își scotea pălăria, m-a întrebat brusc : „Ascultă, Myriam (așa îmi spunea dînsa pe atunci), tu știi ce-i aia gloria ?” Am privit-o mirată și am murmurat : „— Nu, doamnă Romanescu, dar dv. știți... — Da, Myriam ! Și ai să știi și tu... Ai să cunoști succesul pe scenă... Ai să simți cum sala întregă stă aninată de buzele tale, trăiește, plînge, ride și vibrează odată cu tine... Ai să simți ființa aceea unică pe care tu ai creat-o, în întunericul sălii, ființă făcută din sute de ochi și sute de răsufări, dar căreia tu i-ai dat un singur suflet, sufletul tău, dăruit personajului și care-

a izbutit să contopească acele sute de suflete într-o singură simțire... Îți dai oare seama de puterea aceasta magică a artistului, de frumusețea acelei clipe, când simți că harul tău a înălțat întreaga sală deasupra vieții, într-o regiune mai nobilă și mai curată, unde tu officiezi ritualul divin al artei?... Cred că nu există pe lume satisfacție mai mare, mai deplină!... Ai s-o cunoști și tu, dacă ai să vrei să muncești, să muncești mult, cu seriozitate și să crezi în tine și în arta ta!..."

Am plecat acasă cu sufletul copleșit de un sentiment nemaicunoscut, uluită de cuvintele marii mele profesoare, care îmi răsunau în conștiință neîncetat. Când a venit sora mea acasă, m-a găsit culcată pe pat, plângând cu capul în pernă. M-a întrebat ce am și printre hohotele de plîns i-am spus : „ — Nu mai pot, Eugenio ! Mă chinuiește doamna Romanescu ! — Dar ce-ți face ? — Uite așa îmi ia sufletul și mi-l frământă de nu mai știu ce e cu mine..."

Dar în mintea mea începusem să-mi dau seama că acest „chin“ era un gând adînc al maestrei mele. Ea mă punea cu hotărîre în fața viitorului meu, ca să mă oblighe să-mi aleg drumul, conștientă și de greutatea, și de frumusețea profesiei actorești, dar în așa fel ca să-mi dau seama că, odată drumul ales, trebuia să merg pe el cu hotărîre și cu orice sacrificiu, fără jumătăți de măsură.

Urmărindu-și desigur acest gând, Aristizza Romanescu mi-a propus la sfîrșitul primului an de studii, în vara anului 1904, să joc cu ea într-o serie de spectacole date în turneu. Era pentru mine o cinste care mi-a pricinuit o bucurie extraordinară, căci debutam pe scenă alături de maestra mea iubită. Jucam în *Gioconda* lui d'Annunzio, rolul Giocondei. Aristizza Romanescu era Sylvia Settala, iar pe Sirenetta a jucat-o colega mea de conservator, Florica Cocea, sora mai mare a Alicei Cocea și a lui N. D. Cocea. Ce lecții minunate de teatru au fost aceste spectacole și cum îmi răsună și azi în auz glasul minunat, intonațiile melodioase ale Aristizzei...

De la Craiova, unde am jucat la Teatrul Național, urma să mergem să jucăm la Naționalul din Iași. Pe drum, am aflat însă că ne vom opri să jucăm și la Brăila, care era, ca și Galații, unul din „orașele de turneu“ cele mai bune din țară. Pentru mine, însă, era o mare surpriză și o mare problemă : însemna că tata o să dea ochii cu mine... pe scenă. Îmi puneam tot felul de întrebări asupra felului cum va reacționa, văzînd că încep să iau în serios noua mea meserie, pe care și el o considera pînă atunci o glumă. De data asta, însă, nu mai era o glumă. Afișe cu numele fiicei lui erau pe toate zidurile Brăilei. Ce va zice ? Se va lăsa oare condus de prejudecățile vremii, care continuau să facă din meseria

Maria Filotti în : Chirița („Coana Chirița în provincie“), Stareța Melania („Igor Buliciov și alții“), Arhanghelul („Cocoșul negru“)

actoricească o îndeletnicire prost văzută? Pe măsură ce trenul se apropia de Brăila mă treceau fiorii și mă podidea plînsul.

Cînd am ajuns în gară, Aristizza Romanescu a ieșit la ușa vagonului, iar eu mă ascundeam în spatele ei, ca să fiu văzută cît mai tîrziu. M-a întrebat în șoaptă: „Care e tatăl tău?” I-am indicat locul unde se afla un domn cu o mustață lungă și care părea de fapt tot atît de încurcat ca și noi. Aristizza a coborît, cu mine în fustele ei, și s-a dus glonț la tata: „Domnule Filotti, te felicit pentru fata dumitale, pentru Myriam. Îmi pare bine că îți pot spune cît mă bucur de ea”. Tata s-a uitat lung la dînsa și la mine și îmi dădeam seama că nu știe ce să spună: „— Vorbiți de Maria, care văd că scrie pe afișe că o să joace cu dv. ? — Da, de ea. E o fată de talent și o să facă sigur carieră. — Doamnă Romanescu, am atîta admirație pentru dv. încît sînt convins că ceea ce spuneți trebuie să fie adevărat. — Atunci, sper că nu ai nimic împotriva să facă teatru”. Tata a mai ezitat o clipă și apoi a spus: „Doamnă Romanescu, v-o încredințez dv. O să faceți cum credeți că e bine”. Și în felul acesta, Aristizza a înfrînt și umbra de rezistență pe care prejudecățile vremii ar fi putut să o strecoare în sufletul tatii, un spirit de altfel deloc retrograd. Ceea ce însă n-a împiedicat unele rude mai îndepărtate să-mi trimită vorbă că ar fi fost mai bine... să-mi schimb numele, ca să nu le fac de rușine...

Acel prim turneu a fost urmat de altele, unul tot în 1904 cu Aristizza, în care am jucat în *Suprema forță* de H. Lecca, rolul Silvia, apoi în 1905, în turneu cu Petre Sturdza, în piesa lui Giacosa, *Cad frunzele*, și unul cu Petre Liciu, cu o piesă ce se chema *Nelly Rozier*, dar despre care nu-mi aduc altceva aminte. În felul acesta, contactul meu cu scena se făcea tot mai frecvent. Exemplul acestor mari artiști, lecțiile vii pe care le luam alături de ei mă influențau puternic și ceea ce fusese la început un joc, o glumă, un provizorat, îmi intra cu încetul în sînge.

Cînd am absolvit anul II de conservator, Aristizza Romanescu, care acum nu mai avea de ce să se plîngă de „neseriozitatea” mea, mi-a dat o fotografie a ei, pe care o păstrez și azi cu sfințenie, și pe care a scris: „Elevei mele iubite Marie Filotti, curagiu și înainte. Aristizza Romanescu. 29 mai 1905”.

Poate că, de data aceasta, profesoara mea se gîndea nu la curajul necesar ca să mă hotărască a deveni actriță — căci, probabil, socotea bătlia cîștigată —, cît la curajul de care știa că are nevoie un actor în tot cursul carierei lui...

Cred că în epoca aceea am ales definitiv teatrul...

Între timp, continuam să urmez însă și cursurile Facultății de litere. Renunțasem la drept, căci îmi dădeam seama că nu voi fi niciodată o „apărătoare a văduvei și a orfelinului”, cum se spunea pe vremuri, dar cursurile de la litere mi se păreau — și Aristizza îmi întărise această credință — o completare de cultură generală absolut necesară carierei mele.

Aveam la facultate profesori cu nume celebre și care mă impresionau mult prin reputația lor de severitate: Ovid Densusianu, Evolceanu, istoricul Tocilescu și Titu Maiorescu. Îmi aduc aminte că odată, după un examen, mergînd la catedră ca să-mi scrie Maiorescu nota în carnet, am socotit că e nevoie să-i spun „mulțumesc”, dar înainte de a deschide gura, mă persecuta mereu gîndul să nu spun cumva franțuzeșcul „merçi”, pe care el îl ironizase odată. Și tot gîndindu-mă așa, în clipa cînd am vrut să spun „mulțumesc” și nu „merçi”, am zis, cu foarte multă convingere, „mersumesc”.

Ceea ce era însă dezagreabil la cursurile de la litere era faptul că... purtam coada pe spate. Căci în clipa cînd eram mai atentă la explicațiile profesorilor, mă trezeam bruscată de la spate de acest apendice nenorocit, fără să am curajul să mă întorc și să protestez, ca să nu tulbur atmosfera academică. Pînă la urmă, a trebuit să găsesc o soluție, și în loc de coadă, mi-am pieptănat părul lung în formă de coc. Din cauza asta, am rămas purtînd un coc la spate pînă azi...

Astfel, am ajuns și la ultimul an de conservator, anul 1905—1906. Am dat examen de ultimul an cu *Phedra*. Eram departe de travestiurile pentru care mă crezusem indicată în primele luni ale conservatorului. În evoluția aceasta de repertoriu, se oglindea toată adâncirea pe care profesoara mea izbutise să o realizeze în acești trei ani. Și bucuria ei, încrederea de care îmi dădea dovadă făceau și mai mare elanul meu. Cu câteva luni înainte de examen, Aristizza mi-a dat o altă fotografie, pe care scrisese dedicația următoare: „În ultimul an al prea iubitei mele Myriam, an de studiu pentru ea, de mare satisfacție pentru mine, cu dragoste. Martie 1906“.

Cam în aceeași epocă, am acceptat propunerea pe care mi-a făcut-o Haralamb Lecca, ce fusese numit director al Teatrului Național din Iași, și am semnat un contract pentru o stagiune la acel teatru, începînd de la 1 septembrie 1906.

Pentru examenul de absolvire, am mai pregătit și la clasa maestrului Nottara — dînd replica elevilor lui — piesa *Frații*, care a fost prezentată la examenul de absolvire, și piesa *Fintina Blanduziei*, pe care au jucat-o împreună la producția de absolvire a promoției 1906, elevii ultimului an din clasele celor doi profesori.

Mai dădusem deseori replica la clasa maestrului Nottara și în ceilalți ani și m-am putut bucura astfel, de timpuriu, de învățătura sa neprețuită.

Erudit în tehnica și istoria artei teatrale, înzestrat cu o bunăvoință și o răbdare uimitoare, el se ocupa de fiecare elev în parte, cu migala unui ceasornicar. Începea de la cele mai elementare studii ale pronunțării corecte a cuvintelor, a vorbirii și a frazării clare, pentru care avea caiete speciale cu diverse exerciții. El a reușit să corecteze pelticia multora și pe mulți i-a dezbărat de vorbirea guturală. Urmău, apoi, studii pentru exprimarea lămurită a frazei, căreia trebuia să-i imprimi accentul necesar ca să reflecteze sentimentul

Maria Filotti (Veta) în „O noapte furtunoasă“, alături de (de la stînga la dreapta): Gh. Timică, (Nae Ipingescu), Silvia Dumitrescu (Zița), I. Iancovescu (Rică Venturiano), Aurel Athanasescu (Chiriac), Leny Caler (Spiridon) și V. Maximilian (Jupin Dumitrache)

și ideea cuprinsă în ea, însoțind-o cu atitudinea și gestul adecvat, pentru a realiza o trăire sinceră și reală a personajului interpretat. Prin discuții amănunțite, se adîncea apoi caracterul personajului și se lămuria acțiunea lui în piesă, în raport cu celelalte personaje. Iar analiza epocii și a ambianței în care ele evoluau urmărea să precizeze stilul de joc cuvenit, pentru a ajunge la o interpretare cât mai realistă și a obține un ansamblu desăvîrșit și armonic.

Îmi aduc aminte că la început nu voisem să joc pe Neera, fapt care l-a contrariat pe Nottara; el mi-a spus părintește: „Ai s-o joci pe Neera, Mișo, și ai s-o joci mulți ani și la Teatrul Național; nu te lepăda de ea, că faci păcat!”

Cîtă dreptate a avut meșterul! Am jucat acest rol pe scena Teatrului Național 20 de ani în șir, de cîte ori s-a reluat piesa, veșnic cu săli arhipline, alături de maestrul meu, de acest inimitabil partener, întotdeauna cu aceeași emoție caldă și duioasă la amintirea vorbelor cu tîlc ale meșterului. Am înțeles, astfel, ce bine știa să pătrundă și să valorifice acest incomparabil pedagog posibilitățile fiecărui debutant, pe care îl plămădea pentru marele drum al scenei...

La producția conservatorului din 1906, cu *Fintina Blanduziei*, Ion Manolescu juca pe Horațiu, Belcot pe Zoil, Florica Cocea era Geta, Virgolici era Gallus, iar eu jucam pe Neera... Cînd mă gîndesc azi la camarazii acelei promoții, număr melancolică rîndurile celor rămași... Ion Manolescu, Ciprian, Mișu Fotino, dintre bărbați, iar eu cred că sînt singura dintre femei... Marioara Fărcașanu, Florica Cocea s-au dus... Belcot, Virgolici, atîția alții — la fel... Cînd am intrat în conservator, Storin și Mihalescu erau în anul III, Constantin Tănase în anul II...

Primii ani în teatru

Producția a avut mult succes, și Alexandru Davila, directorul Teatrului Național din București, m-a chemat imediat să semnez un contract de angajament. I-am mulțumit, încîntată, dar i-am spus cu naivitate că nu știu cum să fac, de vreme ce am apucat să semnez mai înainte pentru Teatrul Național din Iași. Auzind asta, Davila s-a supărat foc și m-a trimis imediat să încerc să rezilies contractul. Am dat fuga la Haralamb Lecca și i-am explicat situația, implorîndu-l să-mi rezilieze angajamentul și să nu-mi pună piedici în calea viitorului meu. Lecca a surîs și a scos din buzunar contractul, l-a desfăcut și mi-a arătat ultimul paragraf, în care se prevedeau daunele ce urma să le plătesc în caz de nerespectare. Suma era lăsată în alb, dar în fața mea el a completat-o cu cifra de 10.000 lei, ceva fantastic pentru acea vreme. Am îngălbenit, înțelegînd că nu voia să-mi dea drumul. Dar, văzîndu-mi disperarea, Lecca a adăugat: „Fetița mea, să știi că-ți fac cel mai mare serviciu, împiedicîndu-te să mergi de-a dreptul de pe băncile școlii, la Național. Vino la Iași, stai o stagiune, obișnuiește-te cu scena, capătă siguranță și încredere și apoi, la anul, să vii la București stăpîna pe meseria ta. Să faci așa, și ai să recunoști că am avut dreptate și ai să-mi mulțumești”. Și în adevăr, a avut dreptate. Mi-am dat seama de asta foarte curînd și o spun și astăzi, cu gîndul că învățătura lui de atunci e valabilă pentru toți cei prea grăbiți să se avînte și care cred că numai pe scenele Capitalei își pot afirma talentul.

*

Era o zi însorită și călduță cînd am sosit la Iași. Prin îngrijirea profesoarei mele Aristizza Romanescu, m-a găzduit la început, — pentru timpul de aclimatizare — o cunoscută și apreciată artistă, coana Atena Georgescu. O bătrînică bună și sfătoasă, ce juca minunat, mai ales în comedie, dar și în dramă. Pentru mine a fost o îndrumătoare și m-am lipit de sufletul ei ca de-o rudă prețioasă și apropiată.

Nu cunoșteam Iașul decît vag. Jucasem în timpul studiilor de conservator două spectacole la Iași, în cele două turnee făcute cu Aristizza Romanescu. Îmi aminteam doar de peisajul unei ierni grele, cu țurțuri de ghiață atîrnînd pe la marginile ferestrelor și de sănii cu un cal din a cărui spinare ieșea abur cînd urca la deal.

Dar în acel septembrie 1906, luminos sub mîngîierea unui soare mai mult primăvăratic decît de toamnă, Iașul liniștit și calm te îndemna la visare și poezie. De aceea, primul meu gînd a fost să văd grădina minunată a Copoului. Am pornit pe jos, tocmai din „Strada de Sus”, unde locuia „Coana Atena”, și am urcat spre Copou, privind atentă în dreapta și în stînga, pe strada Lăpușeanu, ca să-mi întipăresc în minte imaginea acestui oraș al culturii. În fața Universității, m-am oprit, ca în fața unui templu. Am stat îndelung, privind clădirea impunătoare, și sufletul meu clocotea, căci socoteam în minte munca imensă ce-mi impuneau cele 6—7 luni ale stagiunii ieșene.

Am mers apoi agale spre Copou, cu sufletul încărcat de nădejdi și griji, împletite cu speranța și bucuria realizărilor viitoare. Acolo, pe o bancă în grădina Copoului, evocatoare a poeziei eminesciene, am stat îndelung ascultînd foșnetul mățos al frunzișului verde și argintiu al plo-pilor înalți și zvelți, ce-și ridicau temerar vîrfurile spre bolta albastră. Un calm nesfîrșit se ridica din boschete și se așternea ca o mantie liniștitoare peste sufletul meu, revărsînd în adîncul său curaj și hotărîre, și cîntăream în minte cîte aveam de îndeplinit în timpul scurt ce mi se acorda pentru studierea unei piese care trebuia jucată fără sufler, căci așa hotărîse noul director al teatrului, Haralamb Lecca. Trebuie să spun scurta direcție de atunci a lui Haralamb G. Lecca a fost foarte fructuoasă, căci pe lingă că alcătuiseră un repertoriu ales, el mobiliza în distribuții pe actorii cei mai de seamă ai scenei ieșene.

Fusesem anunțată că primul rol pe care îl voi juca va fi Neera din *Fintina Blanduziei*. De Neera nu duceam grijă, de vreme ce o studiasem și o jucasem la producția de absolvire a conservatorului, sub direcția maestrului Nottara.

În fața unei săli arhipline și strălucitoare, în care intelectualitatea ieșeană își dăduse parcă anume întîlnire, piesa lui Alecsandri s-a jucat cu un succes răsunător. Am jucat atunci alături de valorosul artist State Dragomir, care întruchipa pe Horațiu, și de marea artistă Aglae Pruteanu, care juca pe Geta.

Nu voi uita niciodată glasul cristalin și cuceritor al „Prutencei”. Un glas vibrant și răscolitor, ce te captiva de la prima frază. Eram în admirație, dar sufletul meu rămînea totuși legat de graiul fără seamă al profesoarei mele, Aristizza Romanescu. Glasul ei cald, cînd melodios, cînd impunător, și-a păstrat frăgezimea și duioșia pînă la sfîrșitul vieții.

Desigur, sînt scumpe și minunate amintirile debutului meu la Iași și nu voi uita niciodată pe valoroșii parteneri ce au completat distribuția, ridicînd spectacolul și dîndu-i o strălucire deosebită. Nu voi uita nici pe maestrul Mezzeti, care conducea orchestra și care m-a convins că am voce și m-a hotărît să cînt, în scenă, versurile: „Io Bachus, fală ție,

*ai fost la temelie arti: tale, Danule
talo sufletesti, pe care ca un Coosu,
le-ai rasput cu bucurie, - zăcăndu-te
munt de acest. Seling, pe culmea
gloriei nepurtate*

*Stăruind t-a putat din nou vete
în Teatrul Național, în Compagnia
Davila, în asociatia celor 5 mari
artisti, un tara de la Teatrul Regina
Marie, și apoi din nou în timpul
nostru cancan. Teatrul Național
și Paragial, luminând pe rând
aceste locuri de cultura - lăsând în
urma ta jacobitismului asociatia
numinata a unor spectacole frumoase
si scuturarea stralucitoare a unor
'fajun faro-egal în Teatrul românesc
- Maria Filotti*

Facsimil după un articol scris de
Maria Filotti

cel mai mare dintre zei...”, versuri ce mai târziu la București, le-am recitat numai, acompaniată de harfă.

După această strălucită deschidere a stagiunii, am jucat în piesa *Victimele legii*, alături de Verona și Vlad Cuzinski, apoi în piesa *L'étrangère* de Dumas-fiul (jucată sub titlul *În lumea mare*) am avut rolul ducesei de Septmonts, alături de Aglae Pruteanu, care juca pe Mistress Clarkson. Au urmat *Două orfeline*, în care eu jucam pe Henriette și Aglae Pruteanu pe orfelina oarbă, și piesa *Uijelia (La rafale)* de Bernstein. În cinci luni, cinci piese noi, cinci roluri mari. A fost un record. Dar n-am terminat aici, căci venind marea Agatha Bîrsescu, care a dat câteva spectacole la Iași, m-a angajat pentru un turneu în toată țara, în care am jucat în *Intrigă și iubire* de Schiller (rolul Ladyei Milford), în *Magda* de Sudermann și în *Eva* de Voss, un mare succes al Agathe Bîrsescu.

La sfîrșitul lui februarie 1907, am părăsit Iașul. Cele șase luni petrecute acolo au zburat ca un vis. Dar acele zile de muncă intensivă, covârșitoare mi-au folosit nemăsurat de mult.

*

În cursul turneului cu Agatha Bîrsescu, am fost chemată telegrafic la București, pentru semnarea contractului cu Teatrul Național. Acum, eram copilul reîntors în casa părintească și căruia i se sacrifică mielul cel gras. De aceea, chiar în clipa semnării contractului de angajament, Davila m-a anunțat că am fost distribuită și voi intra curînd în repetiție cu rolul Anna Karenina... Exultam de fericire, mi se părea un vis, dar... nu știu ce s-a întîmplat apoi, ce a intervenit?... Fapt e că am jucat rolul Anna Karenina, însă 24 de ani mai târziu... Căci atunci, piesa nu s-a mai pus în repetiție... Și astfel, am deschis stagiunea 1907 jucînd tot rolul Neerei din *Fîntîna Blanduziei*, după care am jucat imediat pe Vidra din *Răzvan și Uidra*, unde Aristide Demetriad avea o memorabilă creație în Răzvan.

În *Fîntîna Blanduziei*, aveam de astă dată fericirea să joc alături de maestrul meu, de „meșterul“ Nottara. Cîtă amplexare, cîtă măreție și poezie a dăruit „meșterul“ acestei piese pe scena Teatrului Național! Maestrul Nottara purta costumul clasic ca nimeni altul. Atitudinea sa era de o plastică impecabilă, drapajul mantiei romane îl făcea să pară mai înalt, mai zvelt, iar gestul rotund, de o clasică eleganță, căpăta o expresie statuară. Chipul său și privirea insiprată te făceau să aștepti cu nerăbdare și emoție rostirea melodioasă a versului liric, ce părea că izvorăște din sufletul poetului latin :

*Hebe, tu, a lui Joe iubită fiică, zîină
Ce torni nectarul vieții în cupele cerești...*

Ascultam fascinată cu cît meșteșug, cu cît cald lirism spunea versul. Era cu adevărat Horațiu, poetul divin care, cu tabletele în mînă, își pierdea privirea spre „spațiul ceresc“. Și cînd îl contemplem, cu mintea mea îmbibată din liceu și facultate de clasicism, mi se părea că sînt aievea la Blanduzia, că trăiesc real pe Neera și așteptam să-l aud pe Horațiu scandînd :

Exegi monumentum, aere perenius!

În stagiunea următoare am jucat, apoi, alături de el, în piesa lui Alecsandri *Ovidiu*, în care întruchipa pe Octavian August. Cînd apărea, măreț, impunător, drapat în toga pur-

purie brodată cu aur, îți sugera plastic grandoarea imperială romană și îți venea să-i strigi „Ave, Imperator!” Il priveam și mă întrebam cât studiu, câtă cultură, câtă pătrundere i-au trebuit pentru a realiza noblețea gestului, măreția atitudinii, eleganța impunătoare a personajului său. Jucam pe Corina, un rol ingrat de femeie geloasă și răzbunătoare. Nu-mi plăcea rolul și i-o spuseseam, dar maestrul mă îndemna părintește să-l joc... cu plăcere. „Trebuie să lăsăm acasă sufletul nostru — îmi spunea el — și să-l împrumutăm total pe acel al făturii pe care trebuie să o încarnăm, oricât ar fi de străin firii noastre. Numai astfel vom trăi și vom realiza cu sinceritate personajul...”

De atunci, ani de-a rândul, am continuat să-mi îmbogățesc mintea din izvorul veșnic viu al științei sale teatrale. Lîngă el, fie că era regizor, fie că era partener, mi-am continuat de fapt studiile de artă teatrală, în care el, ca profesor, mă inițiasă de pe băncile școlii. Căci pentru cine știa să-l privească, să-l asculte și să-l înțeleagă, Nottara regizorul sau Nottara partenerul răminea întotdeauna un incomparabil exemplu, un profesor, un maestru.

Luînd parte la lungile și migăloasele sale repetiții, în care, cu o impresionantă bunăvoință și răbdare, își dăruia întreaga știință a meșteșugului actoricesc, analizînd prodigioasele sale realizări ca interpret sau ascultînd povețele izvorîte din marea sa experiență de teatru — în care împărțea adesea, cu părintească dărnicie, lecții de adîncă etică teatrală —, făceai o adevărată școală a teatrului.

Căci în teatru, învățătura nu sfîrșește odată cu luarea diplomei de terminare a studiilor. Pe scîndurile scenei începe marea școală a artei teatrale; pe scîndurile scenei îți deschizi tot mai larg porțile sufletului, ale gîndirii și ale inimii, pentru zămislirea, încarnarea și trăirea creației artistice; pe scîndurile scenei te obișnuiești să dai teatrului viață din viața ta, dăruindu-ți munca, sufletul, cultura și adesea sănătatea pentru bucuria realizării artistice.

Pe atunci, viața de teatru, a noastră, a tineretului, era o școală neîncetată, de fiecare clipă, căci aveam de cele mai multe ori repetiții și dimineața, și după amiaza, iar în fiecare seară jucam alături de strălucita pleiadă a marilor noștri înaintași. Iar maestrul Nottara știa să-ți impună și să-ți dea un învățămînt adînc cu fiecare prilej, oricît de puțin important.

Îmi amintesc o întimplare edificatoare. Jucam într-un matineu *Fintina Blanduziei*. Înainte de spectacol. Niță, cabinierul său, îmi aduce un volum de versuri, trimis de „meșterul” cu indicația că trebuie să învăț o anumită poezie pentru programul unui festival pe care îl pregătea. Am citit sumar versurile și, fără să spun nici un cuvînt, am trimis cartea înapoi meșterului. La sfîrșitul spectacolului, Niță cabinierul bate iar la ușă: „Poftiți pină în foaier. Vă așteaptă dom' Nottara”. M-am prezentat, cu inima strînsă. Mă așteptam la fulgere și trăsnete. Dar meșterul, cu paltonul pe el, cu pălăria pe cap, cu cartea-n mînă și monoculul la ochi, citea. M-a privit cîteva clipe, fără să vorbească, și în privirea lui se citea

Maria Filotti (Adela) și Marcela Rusu (Irina)
în „Citadela sfărîmată”

dojană, mîhnire și o ușoară ironie. Apoi, încet, ca un părinte decepționat, m-a întrebat calm și răspicat: „Cum adică, Mițo... tu refuzi să spui versurile? S-ar putea?... Dar tu ești acum o artistă de seamă... Tu nu poți să refuzi... Tu acum trebuie să fii exemplu de disciplină!...” Am îngăimat: „Meștere, sînt prea abstracte versurile”. Atunci, el avu o clipă de indignare: „Abstracte? Ei, blestemăție! Nu le-ai citit!...” Apoi, calm, părintește: „Sezi jos, Mițo... auzi ici!...” Și începu să citească. Părea transformat, ochii îi străluceau, cînd fulgerați de un avînt romantic, cînd aprinși de o pasiune caldă și lăuntrică, sau umeziți de o suferință tainică. Toată făptura sa radia un elan tineresc. Cînd a sfîrșit, a închis cartea fără o vorbă, iar eu i-am luat-o din mînă în tăcere. Am pornit spre ieșire, el înainte, eu după el. În stradă, a stat o clipă, apoi mi-a spus calm, blajin: „Auzi ici, Mițo... cu cît urci mai sus pe treptele artei, cu atît ai mai multe îndatoriri către ea. Auzi ici, să vii mîine dimineață la repetiție cu versurile știute, Miță!...” Și am venit a doua zi, cu versurile știute...

În stagiunea următoare, am jucat în regia lui, în piesa *Don Carlos*, rolul reginei, alături de el, care juca pe Filip, iar în *Ruy Blas*, jucat cîtiva ani mai tîrziu, interpretam tot regina, „meșterul” jucîndu-l pe Don Salluste. Cine l-a văzut în această piesă nu-l va putea uita niciodată. Ce autoritară simplitate în redarea personajului și, totuși, ce nesfîrșită gamă de nuanțe! Cîtă cruzime mascată de distincție! Cîtă perfidie, cît de tăioasă și crudă ironie! O, gestul acela, distrat în aparență dar cumplit de uluitor, cînd Don Salluste cere lui Ruy Blas, cu o dezinvoltură calmă de stăpîn, să-i ridice batista de jos. Stam în culise privindu-l, la fiecare spectacol, analizînd și admirînd marea, unica sa compoziție în Don Salluste, care se desfășura ca o dantelă bogată, în mii de nuanțe fine, de un rafinament unic. Cîtă frămîntare sufletească, cîtă pătrundere în moravurile acelor timpuri, ce neasemuite daruri de expresie erau necesare pentru a putea construi atît de bogat și adîncit figura lui Don Salluste și pentru a o reda, totuși, atît de simplu și atît de realist!...

Tot în regia meșterului Nottara am jucat, alături de el, în stagiunea 1909—1910, în memorabila premieră a piesei *Apus de soare*. Îmi amintesc și acum emoționanta lectură a acestei piese. Cînd am fost chemați de către profesorul Pompiliu Eliad, care era pe atunci directorul Teatrului Național, la citirea piesei, am intrat în foierul teatrului cu inima palpitînd de o caldă emoție, căci Delavrancea era un mare scriitor și un mare orator, a cărui reputație ne fascina pe toți. Stam în cerc compact în jurul mesei, unde luaseră loc Delavrancea, Pompiliu Eliad și cei doi mari regizori ai Teatrului Național, maestrul Nottara și Paul Gusty. Erau de față și Ion Manolescu, care avea să-l joace pe Bogdan, și colegul meu de conservator G. Ciprian.

Delavrancea avea glasul cald, adînc și pregnant, vorbirea lui țîșnea parcă din străfundul sufletului. Acelor repetate pauze suspensive dintre unele cuvinte, ce pentru laici erau foarte greu de înțeles, prin felul lui de a le spune, le dădea viață — și golurile erau pline de adîncă gîndire și trăire interioară. Pasiunea cu care exprima subtextul acestei piese, clocotul lui sufletească dăruiau viață rîndurilor nescrise, dar care izvorau printre cuvinte împlinind povestea dramatică a acestui măreț *Apus de soare*. Căci nu numai cuvintele din piesă tîlmăceau drama profundă și măreață. Ci clocotul interior al tuturor eroilor, de la cei mai tineri pînă la cei mai bătrîni, făcea ca piesa să fie străbătută de un suflu eroic chiar de la primul act, cînd fetele, încă gureșe și voioase, cred în vindecarea lui Ștefan și așteaptă cu înflăcărare noi fapte de izbîndă, noi povești glorioase, cu care să-și legene gîndurile, în zilele lungi de harnică și migăloasă muncă, înaintea gherghefului, ascultînd cavatul ce răsună în văile și dealurile prin care cutreieră, îmbrăcați în zale, vitejii feciori.

Aceste povești glorioase sînt pentru ele poveștile cu feți-frumoși și zmei înaripați, sînt suflul eroic care tresare și în inimile lor fragede, atunci cînd ascultă, cu caldă admirație, istoria celor 37 de bătălii încununate de izbîndă ale marelui Ștefan. Același suflu eroic tresare și în inimile vitejilor care sînt pururi în preajma lui Ștefan, împărțind cu el grijile, așteptările și triumful izbînzii, însuflețiți și înfrățiți în același elan comun, căci pentru Ștefan sînt frații lui de arme, legați de el sufletește.

În contrast puternic cu această comuniune sufletească, se desprinde, hîd, complotul celor trei nemernici fără suflet, vînători de chiverniseală și onoruri, ce-și merită doar picierea pentru fapta lor.

Peste această omenire în care se desfășoară frămîntarea dramei, plutește măreț eroul, Ștefan cel Mare, cu zbuciumul lui interior ce clocoțește cînd molcom ca valurile unei mări liniștite, cînd înfiorător ca marea zbuciumată de cumplită și tragică furtună. Mărețul erou, cu suflet bun și drept de părinte, își adună lingă el odrasele care poartă în suflet oglindirea zbuciumului său sufletească și în inima căroră arde ceva din suflul eroic al inimii sale. Iar lingă ei tresare inima caldă și iubitoare a Doamnei Maria, buna soție și mamă, cu adîncea ei înțelepciune, cu nețărmurita ei dragoste și cu măreția ei demnitate.

Așa s-a revărsat atunci în auzul nostru, această minunată dramă eroică, pe care am avut fericirea s-o ascultăm citită de Delavrancea, ca pe un măreț imn închinat gloriosului trecut al patriei...

Am jucat un rol mic, pe una dintre fete, dar care îmi procura o mare fericire : aceea de a asista în fiecare seară la desfășurarea și trăirea rolului lui Ștefan cel Mare, una din cele mai desăvîrșite și mai dragi creații ale maestrului Nottara. Puteam privi de-aproape tot zbuciumul aceluia mare suflet, pe care maestrul îl trăia pe scenă. Calda și duioasa sa privire către Oana, sentimentul profund de încredere și tihnă sufletească ce-l stăpînea lingă Doamna Maria, biruința eroică a durerilor sale fizice și clocotul de uragan al nețărmuritei iubiri de țară, cunoașterea adîncea și stăpînirea boierilor perfizi și rebeli, eroismul vulcanic al Domnului Moldovei — toate aceste înfățișări, toate aceste pagini variate și strălucite din cartea sufletului marelui Ștefan Vodă le trăia aieva meșterul la fiecare spectacol. El, care era în realitate de statură mijlocie, părea în piesă un gigant, căci flacăra sufletului țîșnea fierbinte și măreț în atitudinile sale, în gesturi, în brațele sale înălțate către cer, în accentele vorbirii, în ochii săi tulburători de vultur, ce se măreau și fascinau sala, care aplauda frenetic, entuziasmată...